

І. О. Голоденко

старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У XVI—XIX СТОЛІТТЯХ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Вища освіта — одна з базових цінностей українського суспільства. У сучасному суспільстві освіта стала однією з найбільших сфер людської діяльності. Від спрямованості та ефективності освіти сьогодні багато в чому залежать перспективи розвитку людства. В останнє десятиліття світ змінює своє ставлення до всіх видів освіти. Освіта, особливо вища, розглядається як головний, провідний фактор соціального і економічного прогресу.

В період входження України в загальноєвропейський освітній простір для кардинального оновлення освіти необхідно враховувати не тільки реалії та перспективи соціально-економічного розвитку країни, освітній досвід розвинених держав, а й власний історичний шлях. Саме багатогранний аналіз накопиченого досвіду за довгі роки історичного розвитку вищої освіти сприятиме передбачуваності тенденцій і перспектив її подальшого розвитку.

Українська освіта і наука беруть свій початок з X—XII ст., з часів Київської Русі, коли почали з'являтися перші школи. Першою братською школою підвищеного типу в Україні стала школа Львівського братства, відкрита 1586 року, яка за організацією навчання і розпорядком шкільного життя перевершила подібні західноєвропейські школи того часу.

Після Брестської унії 1596 року активізується діяльність братств, що виникли при православних церквах. При братствах засновувалися школи, друкарні, які ставали основними осередками розвитку національної культури. Особливо активну роботу проводили Віленське (1588), Берестейське (1591), Мінське (1592), Більське (1594), Могилевське (1597), Луцьке (1597),

Київське (1615) братства. Саме завдяки діяльності братств в Україні ще в кінці XVI століття почали з'являтися перші національні школи, де українською мовою викладалися граматики, арифметика, астрономія, риторика, історія, а також грецька і латинська мови.

Визначну роль у розвитку вищої освіти відіграла Острозька академія. Як загальнонавчальна в історіографії, заснована в 1576 році князем К. Острозьким слов'яно-греко-латинська академія утворилася внаслідок складної культурно-освітньої ситуації, що склалася в Україні в останній чв. XVI століття [1]. У даному навчальному закладі викладався курс «семи вільних мистецтв»: граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, астрономії, музики. Острозька академія мала велике значення для поширення освіти серед населення і виникнення братських шкіл у Львові, Києві, Луцьку, Вільнюсі, Бресті. Після смерті князя Острозького (1608) почався занепад академії. У 1624 році Острозька академія припинила своє існування (була відроджена у 1994 році). Острозька академія була не лише навчальним і науковим закладом, а й літературним та книговидавничим центром.

У 1632 році в Києві шляхом об'єднання Київської братської і Лаврської шкіл було створено Києво-Могилянську колегію — вищий навчальний заклад, який за змістом та обсягом навчальних програм відповідав вимогам європейської вищої школи. Пізніше за прикладом Києва подібні колегіуми були засновані в Чернігові, Харкові та Переяславі, а на основі Львівської братської школи був створений Львівський університет. У 1701 році колегія одержала титул і права академії і стала називатися Київською академією. Навчання в академії тривало 12 років і носило переважно загальноосвітній характер. Студенти отримували знання з історії, географії, астрономії, архітектури, граматики, філософії, богослов'я, різних мов: слов'янської, української літературної, грецької, латинської, польської, опановували поетичне і риторичне мистецтво, вивчали класичну грецьку і римську літературу. З часом в академії були введені й інші предмети [2]. Пізніше в академії почали вивчати російську, німецьку, французьку мови,

математику, фізику, астрономію, архітектуру. В останні роки існування академії були створені класи домашньої і сільської економіки і медицини. Значне місце займала художня і риторична підготовка. Київська академія була видатним центром культури, освіти і науки, де навчалася від 500 до 2000 студентів без вікових обмежень.

У 1817 році академію ліквідували і замість неї була створена Київська духовна семінарія, яка була перейменована в 1819 році в духовну академію, яка припинила своє існування в 1918 році. Київська академія була відроджена в 1992 році (Києво-Могилянська академія).

Одним з найстаріших наукових і культурних центрів України є Львівський університет, якому 20 січня 1661 року польським королем був наданий «статус академії і титул університету» з правом викладання всіх тодішніх університетських дисциплін і присвоєнням вчених ступенів. В університеті діяло два відділи: філософський і теологічний. Відділ філософії був підготовчим. Пізніше в університеті була відкрита кафедра математики, створений фізико-математичний кабінет, астрономічна обсерваторія, вводилося вивчення польської, французької, німецької мов. В 1787–1808 роках при університеті функціонував Руський інститут, у якому навчальні предмети богослов'я та філософії викладалися українською мовою. Інститут мав за мету підготовку освічених священиків з числа молодих людей, які не володіли латиною [3, с. 10–11]. З 1939 року Львівський університет став одним з провідних наукових центрів України.

У XIX ст. російський уряд на вимогу громадськості дозволив відкрити університети в Харкові (1804), Києві (1834) та Одесі (1865). Організація навчального процесу в них була майже такою, як і в західноєвропейських університетах, однак, на відміну від останніх, в цих університетах не було богословських факультетів. Вони готували чиновників, юристів, працівників освіти [3, с. 10–12].

У 1805 році розпочав свою історію Харківський університет. Це перший університет, який був створений на території України, що входила до складу Росії. У складі університету

було 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний медичний і юридичний, 8 наукових товариств, астрономічна обсерваторія, бібліотека. На базі університету існували Академія теоретичних знань (1920–1921), Інститут народної освіти (1921–1930), Інститут професійної освіти і Фізико-хіміко-математичний інститут (1930–1933), медичний і юридичний факультети були реорганізовані в самостійні вищі навчальні заклади.

Відкриття Київського університету відбулося 15 липня 1834 року на підставі подання міністра освіти про заснування Імператорського університету Св. Володимира на базі перенесеного до Києва польського Кременецького ліцею. У 1834–1835 навчальному році в університеті працював лише один філософський факультет з двома відділеннями: історико-філологічним та фізико-математичним. У 1835 році було відкрито юридичний факультет, а в 1841 році — медичний, створений на базі медичного факультету ліквідованого Віленського університету (м. Вільнюс). Київський університет кінця ХІХ ст. — це потужний навчально-освітній центр загальноєвропейського значення. Кількість студентів в 1830–1840-х рр. становило 500 осіб (переважно поляків), в 1883 році в університеті навчалось 1700 студентів (в основному українці і росіяни), а вже в 1913 році їх кількість зросла до 5000. При університеті було 45 навчально-допоміжних установ: 2 бібліотеки (наукова і студентська), 2 обсерваторії (астрономічна і метеорологічна), ботанічний сад, 4 факультетських клініки, 3 госпітальні та 2 клінічні відділення при міській лікарні, анатомічний театр і 9 лабораторій.

Наукова діяльність професорів університету проводилася в тісному контакті із зарубіжними науковими центрами та видатними вченими світу.

Двадцять сьомого червня 1917 року Міністерство народної освіти розробило положення про відкриття в університеті Св. Володимира чотирьох українознавчих кафедр: української мови, літератури, історії та історії західно-руського права. У лютому 1919 р. університет Св. Володимира і Київський український державний університет були об'єднані в одну установу — Київський університет [4].

У травні 1865 року засновано Одеський університет, який називався Новоросійським університетом, що був правонаступником Рішельєвського ліцею. Ініціатором відкриття Одеського університету були російський педагог і лікар М. І. Пирогов та генерал-губернатор О. Г. Строганов. Імператорський Новоросійський університет діяв у складі трьох факультетів — історико-філологічного, фізико-математичного та юридичного, а в 1900 році був заснований четвертий — медичний факультет. Практично з першого десятиліття існування Новоросійський університет став флагманом науки і вищої освіти, відігравав значну роль в суспільному житті міста і регіону.

У 1920 році університет був розформований у зв'язку з ліквідацією університетської освіти в радянській Україні. На базі університету було сформовано три самостійні інститути: медичний, фізико-математичний і гуманітарно-суспільний. Два останніх в результаті чергових реорганізацій були включені до складу Одеського інституту народної освіти, який і став прямим спадкоємцем ІНУ.

Першого вересня 1933 року університет в Одесі відновив свою діяльність у складі трьох факультетів. Кількість факультетів згодом збільшилася і згідно зі статутом 1939 року в Одеському державному університеті функціонувало 6 факультетів: історичний, філологічний, фізико-математичний, біологічний, географічний і хімічний. Одеський університет імені І. І. Мечникова залишається впливовим центром освіти і науки Південного регіону України.

У 1875 році засновано Чернівецький університет указом імператора Австро-Угорщини Франца Йосифа у складі теологічного, філософського та юридичного факультетів і у тому числі богословський греко-православний факультет — єдиний православний факультет в Австрійській імперії [5]. Після розпаду Австро-Угорської імперії у 1918 році і прилучення Північної Буковини до Румунського королівства до 1940 р. університет вважався румунським вищим навчальним закладом. Вхідження у 1940 році Північної Буковини до складу УРСР зумовило реорганізацію університету у державний вищий навчальний заклад з українською мовою навчання.

Ці вищі навчальні заклади швидко набули славу потужних науково-просвітницьких центрів, яку зберігають і понині.

Таким чином, історичний аналіз розвитку вищої освіти в Україні свідчить про те, що кінець XVIII і XIX ст. позначилися активним становленням і розвитком наукових і освітніх установ вищого рівня, які стали центром розвитку культури і науки в різних регіонах держави.

Література

1. Бондарчук Я. Острозька слов'яно-греко-латинська академія — як осередок національного та духовного формування особистості [Текст] / Я. Бондарчук // Етнічна історія народів Європи. — 2005. — № 19. — С. 44–50.
2. Туркот Т. І. Зародження і розвиток вищої школи в Україні [Електронний ресурс] / Т. І. Туркот // Педагогіка вищої школи. — Режим доступу : <http://wesudents.com.ua/glavy/50446-zarodjennearozvitok-vischo-shkoli-v-ukran.html> 9. — Назва з екрана.
3. Кривчик Г. Г. Вища школа і Болонський процес [Текст] : конспект лекцій / Г. Г. Кривчик. — Дніпропетровськ : ПДАБА, ДРІДУ, 2008. — 34 с.
4. История первого Киевского университета [Электронный ресурс] // Вестник «Кієвъ Градъ». — Режим доступа : <http://kievgrad.org>. — Название с экрана.
5. Чернівецький університет: історія та сучасність [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://chnu.edu.ua/index.php>. — Назва з екрана.